

Kuvailutyöllä parempi maailma - kuvailun merkityksestä ja mahdollisuuksista

Vuosi kuvailutyötä ja pää täynnä kysymyksiä. Miten tästä on saatu näin monimutkaista? Miten ikinä oppia RDA-standardin säännöt? Miksi todentavaa järjestelmää vielääkään ei ole? Entä mitä tekee tekoäly? Kuvailutyö on globaalisti merkityksellistä. Kyse on sisällöistä, tiedon tasa-arvosta - jopa demokratiasta. Tavoitteista ei kuitenkaan juuri puhuta. Ymmärrys avoimen kokoelmadatan merkityksestä, huoli kuvailutyön asemasta ja kuvailuasiantuntijoiden osaamisesta sai minut pohtimaan kuvailutyötä vähän enemmän. Kirjoituksen näkökulma painottuu tieteelliseen kirjastoon.

Kuvailutyö on kehittynyt paljon. Tietotekniikka on järkiperaistunut, poistanut päällekkäisyyksiä ja tarjonnut mahdollisuuksia, ja tehnyt kuvailutyöstä helpolta näyttävää toimintaa. Mutta vaikka teknisesti työ on järkiperaistunut, sisällöllisesti kuvailutyö on monimutkaistunut.

Poimintakuvailu on jäävuoren huippu. Se jättää pimentoon kokonaisen ekosysteemin osaamista. Ekosysteemin, jota ei kokonaisuutena tunnu johtavan kukaan ja jossa meneillään on hyvin pitkä siirtymäaika.

”Kuvailutyötä ei tulevaisuudessa enää tarvita”, on lausahdus, jonka turhan usein kuulee. Kuvailutiedot eivät ”tule netistä”. Joku kuvailutiedot aina tekee, ja sen jonkun, myös poimijoiden, on ymmärrettävä varsin suuri sisällöllinen ja tekninen kokonaisuus.

Järjestelmässä on kehitettävää ja selkeitä säästökohteita. Kuvailutyö muuttuu uuden tietomallin myötä, samalla

myös kuvailijoiden määrä. Kuvailutiedon sisällöllistä vaativuutta ne eivät kuitenkaan poista.

Mutta miten taata osaaminen ajassa, missä pitkä siirtymäaika hämärtää tavoitteet, kuvailutyö nähdään kulueränä eikä omaa työtä osaa enää itsekään sanallistaa? Tätä halusin tutkia ja samalla herättää keskustelua kuvailutyön merkityksestä.

Kaikkien työstä harvojen asiantuntijuudeksi

Yleisten kirjastojen neuvoston Metatietoryhmän vuonna 2021 toteuttaman kyselyn perusteella kuvailutyöhön käytettävä aika on vähentynyt ja työ pirstaloitunut. Monille kuvailutyö on vain pieni osa tehtäväkuvaa, mikä vaikuttaa osaamiseen ja rutiinin muodostumiseen. (Kirjastoaineistojen kuvailu yleisissä kirjastoissa 2021).

Myös Nuorten kirjastolaisten ammattikuva-kyselytutkimuksen mukaan

vain pienelle osalle kirjaston henkilökuntaa - 31 vastaajaa 207:sta - kuuluu enää kuvailu ja metadatatyö (Laine 2023). Työtä on siirretty suurempiin yksiköihin, jolloin muiden rooliksi jää valmiiden tietueiden poiminta ja mahdollinen täydentäminen (ks. myös MacLennan & Walicka 2020).

Tieteellisissä kirjastoissa painopiste on eri. Organisaation oman julkaisu- tuotannon tai muun aseman vuoksi ns. primaariluettelointia tehdään niissä enemmän.

Lisäksi kuvailtavien aineistojen määrät ja ylläpidettävä data ovat dramaattisesti kasvaneet ja asiakkaiden tarpeet, odotukset ja tiedonhauntavat muuttuneet.

Vaativa RDA-standardi

RDA (Resource Description and Access) -standardi on vuonna 2016 käyttöön otettu standardi, joka pyrkii vastaamaan nimenomaan käyttäjien muuttuneisiin tarpeisiin. Kuvailu tulisi aina tehdä niin, että käyttäjän mahdollinen hakutapa, olipa näkökulma mikä tahansa, on huomioitu.

RDA-standardi on vaativa. Dataa kerätään merkittävästi enemmän kuin ennen ja se tulisi olla monin osin auktorisoitua, linkitettyä ja/tai terminologisesti määrämuotoista. Vastuuta lisää se, että RDA jättää useita tietoja kuvailijan itsensä harkittaviksi. RDA edellyttääkin sekä laajaa sisällöllistä ja teknistä perehtyneisyyttä että terävää havainnointia ja viitseliäisyyttä.

Asiaa eivät helpota tietokantojen historialliset kerrostumat eikä se, että RDA:n teoreettinen tausta koetaan hankalaksi. Paljon onkin eroja siinä, miten RDA-kuvailuun suhtaudutaan, miten tulkitaan ja mitä osataan (MacLennan & Walicka 2020).

Selvää on, että koettu sekavuus heikentää metatiedon laatua. Samalla se vaikuttaa myös kuvailijoiden kokemukseen omasta ammatillisesta osaamisestaan, ammatilliseen identiteettiin ja työhyvinvointiin. Vaativan kuvailun valintoja ei osata ehkä tehdä, uskalleta muuttaa tai sen merkitystä isossa kuvassa ei nähdä.

MacLennan ja Walicka (2021) korostavatkin, että vain riittävän koulutuksen ja selkeiden tavoitteiden avulla turvataan, että kuvailijat ymmärtävät RDA:n merkityksen, oppivat luottamaan osaamiseensa ja sitoutuvat tavoitteisiin. Eivätkä vain kuvailijat, vaan myös johtajat.

Tarve koulutukseen nousi esiin myös Kuvailun tiedotuspäivä -seminaarissa 30. 5. 2023. Siellä esiteltiin IFLAn Cataloguing-jaoston tekemä selvitys kuvailukoulutuksen kansainvälisestä tilasta ja yleisten kirjastojen AKE-kehitys sekä AMK-sektori, jot-

Kuva: Freepik

ka omissa osaajaverkostoissaan pyrkivät turvaamaan osaamista (Kuvailun tiedotuspäivä 2023).

Kuvailuopetus kirjastoalan koulutuksissa

Kirjastoammatillista opetusta annetaan Suomessa kolmella eri tasolla: ammattiopistoissa, ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa. Koulutusohjelmien sisällöt perustuvat Opetushallituksen eri oppilaitoksille asettamiin tavoitteisiin ollen eri kohderyhmille suunnattu ja erilaisin menetelmin toteutettu.

Ammattiopistoissa pääpaino on työssäoppimisella ja varsinaista opiskelua oppilaitoksissa on vähän (n. 20–25 päivää). Korkeakoulusektorilla opetus on teoreettisempaa ja tähtää laajempien kokonaisuuksien käsitteelliseen ymmärtämiseen.

Kirjastoalan koulutuksen on eletävä ajassaan ja tuotettava taitoja, joita kehityksen mukaisessa kirjastotyössä tarvitaan. Ns. perinteisten töiden osuus on vähentynyt ja uusina tavoitteina tilalle ovat tulleet mm. digiosaaminen, viestintä ja markkinointi (Laine 2023). Osana omaa kiinnostustani, ja huoltakin, kysyin alan oppilaitoksilta, miten kuvailuosaaminen opetussuunnitelmissa näkyy.

Tein tästä teemasta epätieteellisen ja vapaamuotoisen kyselyn. Tutkimuskysymykset olivat seuraavat:

1. Kuuluuko opetussuunnitelmaan (RDA-standardin) mukainen kuvailukoulutus? Jos, niin minkä laajuinen? Miten toteutetaan? (harjoitustehtävät vai käytännön työn kautta)

2. Miten opiskelijat suhtautuvat kuvailukoulutukseen / kuvailutyöhön yleensä?
3. Entä opettajan näkemys? Kuinka tarpeellista RDA:n syvällinen tuntemus on? Miten taata riittävä osaaminen?
4. Mikä on tekoälyn (esim. ChatGPT) rooli kuvailutyössä tulevaisuudessa? Onko sitä?
5. Muuta?

Kuvailukoulutus opetussuunnitelmissa

Sain edellä oleviin kysymyksiin vastaukset lähes kaikilta oppilaitoksilta – kiitos kaikille vastaajille! Esittelen tässä yhteenvetoa vastauksista.

Kuvailukoulutus oli kaikissa oppilaitoksissa vähentynyt. Se kuuluu yleensä osana vain yhtä kurssia (5 op), joka sekin on useimmiten vapaaehtoinen, jolloin kaikki opiskelijat eivät sitä ota. Eivätkä nekään, jotka ottavat, välttämättä pääse kuvailutyötä käytännön tasolla tekemään. Etenkin ammattiopistoissa, missä pääpaino on työssäoppimisella, mutta harjoittelu paikka usein yleinen kirjasto, kuvailua ei välttämättä pääse edes tekemään.

Amk- ja yo-tason oppilaitoksissa käytännön kuvailuharjoitus sen sijaan oli varsin monella mukana. RDA-standardi saatettiin käydä läpi ja tehdä ehkä pienimuotoinen harjoitus, myös asiasanoista. Korostus kuitenkin niin, että pääpaino amk- ja yo-tason opetuksessa on teoreettinen ja tavoitteena ymmärtää tiedot laajasti, jolloin yksittäisen standardin läpikäyminen ei ole tarkoituksenmukaista.

Linjaukset mukailevat kansainvä-

listä linjaa. IFLAn selvityksen mukaan vain 47 yliopistoa (125 yliopistosta; 31 maata) tarjosi kuvailuun ja metatietoihin liittyvän kurssin. 40 yliopistoa (125:sta; 31 maata) ei tarjonnut kuvailuun tai metatietoihin liittyvää kurssia ollenkaan. (Ks. Seppälä 2023).

Opiskelijoiden suhtautuminen: aina joku ”hurahtaa”

Kurssien vetäjiltä saadun tiedon mukaan kaikki opiskelijat pitivät kuvailutaitoa ja kuvailun lukutaitoa tärkeänä onnistuneen tiedonhankinnan ymmärtämisen kannalta. Kun tietää, mitä tallennetusta datasta voi tai ei voi löytyä, mihin haku kohdistuu ja missä se on tuotettu, osaa tiedonhaun rakentaa paremmin ja tulokset analysoida kriittisemmin.

Toiveikkuutta herättää myös tieto, että opiskelijat ovat kyllä yleisesti kiinnostuneita kuvailusta ja siitä keskustellaan paljon. Lisäksi jokaiselta kurssilta löytyy kuulema aina muutama, joka suorastaan ”hurahtaa” kuvailutyöhön.

Opettajan näkemys: tietuelukutaito + algoritminen lukutaito

Samoin kuin opiskelijat, myös opettajat painottivat kykyä analysoida tietueen sisältöä ehdottoman tarpeellisena jokaiselle tietopalvelualalla olevalle.

Eikä näkyvän metadatan analysointi enää edes riitä. Erityisesti yliopistosektorilla painotettiin tarvetta algoritmisen lukutaidon tärkeydestä.

Kuvailutyötä itse aiemmin tehneet opettajat suhtautuivat kuvailutyöhön myös luonnollisesti hieman eri tulo-

kulmasta kuin kollegat, joiden käytännön kuvailutyöstä on kauan tai jotka eivät ole sitä lainkaan tehneet. Ottaen myös huomioon opetustavoitteiden valtavan määrän suhteessa resursseihin, itsestään selvää on, ettei kaikkeen ole mahdollisuutta syvällisesti perehtyä. Ymmärrystä datan rakentumisesta kuitenkin korostettiin ehdottoman tärkeänä asiana ja opettajien ajatuksia rohkaiseva kuulla.

Joissakin oppilaitoksissa harjoitustöiden tekemiseen oli lisäksi palkattu joku kuvailutyötä käytännön tasolla tekevä, esim. joku kirjaston henkilökuntaan kuuluva. Myös ulkopuolisia luennoitsijoita saatettiin käyttää.

Tekoälyn vaikutukset

Tekoäly on aiheena vielä niin uusi, että harva vastaaja osasi sanoa sen varsinaisista vaikutuksista kuvailutyöhön tulevaisuudessa. Esimerkiksi ChatGPT:n, joka toki on vain yksi AI-työkalu, toimintaan ei vielä oltu ehditty tutustua. Automaattinen sisällönkuvailu Annif oli useimmille tuttu, mutta tarkempaa kuvaa siitä, miten tekoäly vaikuttaa kuvailutyöhön laajemmin, ei osattu sanoa.

Vain yksi vastaajista oli selkeästi mieltä, että kuvailutyö siirtyy tulevaisuudessa suurelta osin tekoälyn hoidettavaksi. Vastaaja piti todennäköisenä, että kuvailu siirtyy kokonaisuudessaan, ei vain kirjastoissa vaan tietoverkoissa kokonaisuudessaan, tekoälyn hoidettavaksi. Lisäksi vastaaja painotti, että algoritmisen luokittelun ymmärtäminen ja valmiudet algoritmien kriittiseen analyysiin ovat, etenkin yliopistokoulu-

tuksessa, keskeinen ja tavoiteltava asia.

Ja kyllä, varmasti tekoöly tulee kirjastoihin. Sovelluskirjo on laaja, mutta kuten Baileyn ”*Artificial Intelligence and Libraries Bibliography*” -bibliografian artikkeleista selviää, pääosin myönteinen. Tekoölyn katsotaan tuovan kirjastoalalle uutta, mutta lähinnä laajentaen ja/tai helpottaen jo olemassa olevia palveluita, ei niinkään korvaamaan niitä.

Eli kuten oman taloni IT-henkilö korostaa: tekoöly tulisi nähdä tukiälynä, ei pelon aiheuttajana.

Kuvailijat paljon vartijoina

Osallistuin marraskuussa 2022 online-tapahtumana pidettyyn kansainväliseen *Semantic Web in Libraries* (SWIB22) -tapahtumaan, jossa jo avauspuheenvuoro teki vaikutuksen: kerättävällä kuvailutiedolla todellakin on merkitystä.

Keynote-puheenvuoro käsitteli tiedon valtasuhdetta. Kulttuuriperinnön valtasuhteista on puhuttu jo pitkään, mutta vähemmän on kiinnitetty huomiota valtasuhteisiin datakäytännöissä, joita niitä SWIB22-avauspuheenvuoro nyt siis käsitteli.

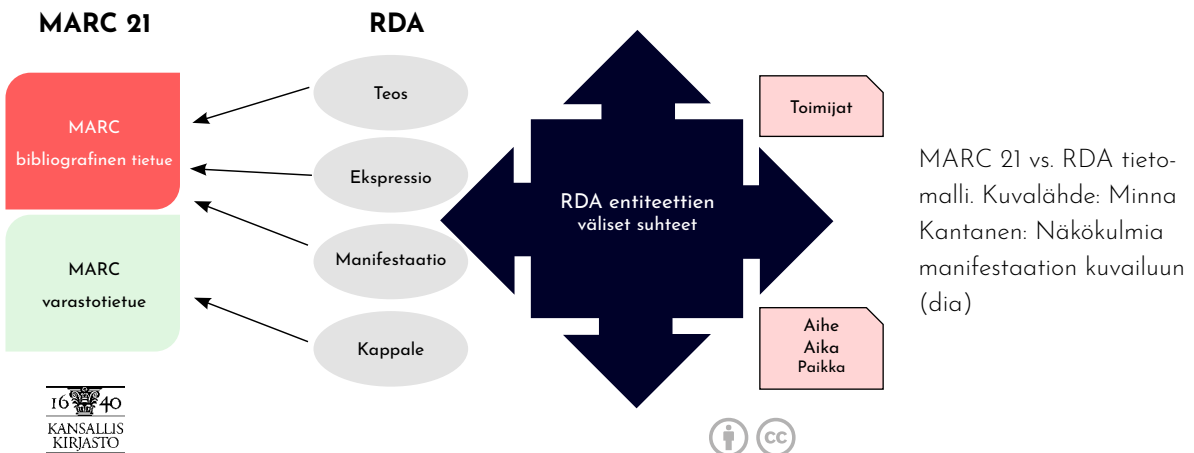
Stacy Allison-Cass, Kanadan alkuperäiskansoihin kuuluva tutkija korosti

keynote-puheessaan, että tiedoilla luodaan todellisuutta. Tietueisiin merkitty data ja etenkin linkitetty suhteet (myös asiasanat) joko purkavat tai ylläpitävät erilaisia valtasuhteita.

Allison-Cass nosti esiin tapauksen, missä julkaisun tietoihin virheellisesti linkitetty alkuperäiskansan emomaa, virheellisen linkityksen vuoksi, vahvisti kolonialismin valtasuhteita sen sijaan, että alue olisi linkitetty oikein eli maahan, johon se todellisuudessa kuului. Tällaiset valtasuhteet tulisi ymmärtää ja kirjastoissa tulisi kiinnittää huomiota käytössä oleviin standardeihin, nimeämisiin ja termeihin. Myös kokoelmien omistussuhteet ja esim. alkuperäiskansojen oikeudet tulisi tiedostaa ja konkreettisesti toimia niin, että asiat myös tuotetun datan kautta huomioidaan.

Avoimen kirjastodatan tavoitteena on tiedon oikeudenmukaisempi ja eettisempi tulevaisuus, ja vastuu siitä, että data on oikein, on kuvailijoilla, Allison-Cass painotti. Tämä on valtava tavoite ”tavalliselle” kuvailijalle.

Muut kuunteleman esitykset käsittelevätkin sitten keinoja, miten automatiikan avulla, tavalla tai toisella, rikastetaan tai korjataan jo olemassa olevia metatietoja. Kirjastoilta on

totuttu odottamaan laadukasta työtä, mutta aina näin ei ole. Esimerkiksi auktorisoituja tietoja ei aina osata käyttää. Ja jos virheitä esiintyy datassa, ongelmia ilmenee muualla, mukaan lukien konversiot (SWIB22; ks. myös Bibframe Workshop in Europe 2023).

Tavoitteet esiin! Avoin linkitetty kokoelmadata + Semanttinen web

Tavoitteet, avoin linkitetty kokoelmadata ja semanttinen web, ovatkin asioita, jotka kuvailutyössä tulisi nostaa esiin, mutta joista kuvailutyön yhteydessä vähän puhutaan. Koska sitä nykymuotoinen kuvailutyö on, avoimen linkitetyn tiedon ja semanttisuuden mahdollistamista.

Kuvailutyö on auktorisoitujen tietojen laajaa hyödyntämistä, tiedon yksilöimistä ja linkittämistä, kontekstin ja tiedonlähteen kertomista. Tuloksena on sekä ihmis- että koneluettava ja muun tuotetun datan kanssa yhteentoimiva verkosto.

Tavoite on sama kuin julkaisutiedon tai tutkimusaineistojen metadatatyössä: laadukas, avoin ja järjestelmäriippumaton linkittyvä data, ja samalla tiedon näkyvyyden ja vaikuttavuuden lisääminen. Tavoitteet tulisi kirkastaa ja viestiä niistä, sekä kuvailijoiden itsensä keskuudessa että ennen kaikkea kirjaston johtajien tasolla.

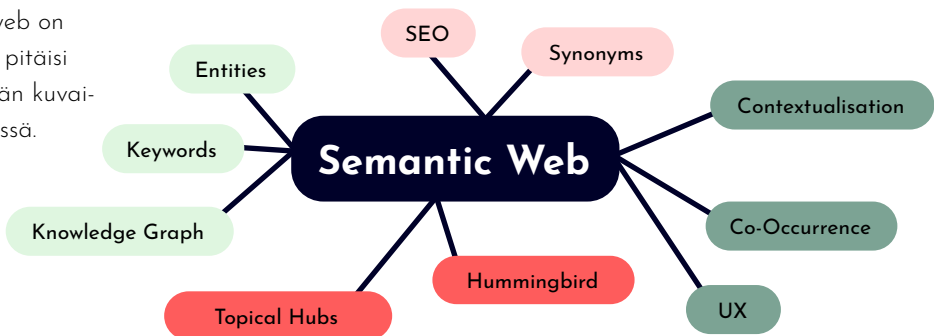
Big picture -johtajat asiantuntijuutta rekrytoimassa

Realiteetti on, että kuvailijoita tarvitaan tulevaisuudessa vähemmän. Ja että tekniikka, myös tekoäly, auttaa tulevaisuudessa. Osaaminen kuitenkin polarisoituu. Tietuelukutaitoa, myös algoritmista, tarvitsevat kaikki, mutta jäljelle jääviltä kuvailijoilta vaaditaan entistä laajempaa systeemistä ymmärrystä läpi koko prosessin.

Tärkeää onkin tunnistaa ja tunnustaa tämä osaaminen, ja sanallistaa se niin, että oikeat ihmiset saadaan oikeille paikoille. Kirjastoilla on kuitenkin vaikeuksia sanoittaa kuvailutyössä tarvittavaa osaamista. Kuvailutyön vaatimuksia ei tunneta eikä ilmoituksissa osata kertoa, mikä näkyy vaikeutena rekrytoida oikeanlaisia henkilöitä. Esimiesten etääntyminen näkyy usein myös rekrytoitavien palkkauksessa ja nimikkeissä, mikä osaltaan vaikeuttaa sopivien henkilöiden löytymistä. (mm. Park & Lu 2009; MacLennan & Walicks, 2019).

Tutkijat peräänkuuluttavatkin ”big picture” -ajattelua eli kykyä seurata aikaa ja kehittää kirjastoja kokonaisuutena. Ja kyllä, ajassa missä oppikirjoja kirjoitetaan osassa maita uudelleen, on avoimelle kokoelmadatalle ja kuvailuosaamiselle todellakin tarvetta. ♦

Semanttinen web on yksi asia, josta pitäisi puhua enemmän kuvailutyön yhteydessä.

Lähteet

- ALLISON-CASS, STACY (2022). Libraries, linked data, and decolonization (keynote). SWIB22 : 14th Semantic Web in Libraries -konferenssi [Elektroninen aineisto; viitattu 21. 9. 2023] <https://swib.org/swib22/slides/Allison%20SWIB22%20Keynote-1.pdf>
- BAILEY JR, CHARLES W. (2023). Artificial Intelligence and Libraries Bibliography. Houston: Digital Scholarship, 2023. [Elektroninen aineisto; viitattu 21. 9. 2023] <https://digital-scholarship.org/ai/ai-libraries.htm>
- Bibframe Workshop in Europe 2023 -konferenssi, [Elektroninen aineisto; viitattu 22. 9. 2023], https://www.bfwe.eu/brussels_2023
- Kirjastoaineistojen kuvailu yleisissä kirjastoissa : kyselyn tulosten raportointi (2021). Yleisten kirjastojen neuvosto (YKN), Metatietoryhmä. [Elektroninen aineisto; viitattu 11. 7. 2023] https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/ykn_metatietoryhma_kyselytulokset2021.pdf
- KIVIRINTA, M. & KLINGA-HYÖTY, E. (2022). Metatieto-osaaminen haasteena ammattikorkeakoulukirjastoille: amk-metatietoasiantuntijakyselyn tuloksia. Kreodi 3/2022. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022092860372>
- Kuvailun tiedotuspäivä 30. 5. 2023. [Elektroninen aineisto; viitattu 22. 9. 2023] <https://www.kiwi.fi/pages/viewpage.action?pageId=283476812>
- LAINNE, AIJA (2023). Nuorten kirjastolaisten ammattikuva : kyselytutkimuksen tulokset. Kirjastokaista. Verkkoaineisto. [Video, viitattu 11. 7. 2023]. <https://vimeo.com/821236169>
- MACLENNAN, A., & WALICKA, A. (2020). An investigation into cataloguers' experiences with RDA. *Journal of Librarianship and Information Science*, 52(2), 464–475. <https://doi.org/10.1177/0961000618820655>
- Opetushallitus / Tutkintojen perusteet 2023. Verkkoaineisto. [Elektroninen aineisto, viitattu 11. 7. 2023] <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/tutkintojen-perusteet>
- SWIB22 : 14th Semantic Web in Libraries -konferenssi : esitykset [Elektroninen aineisto; viitattu 21. 9. 2023], <https://swib.org/swib22/>

Kirjoittaja:

MARJA-LEENA HARJUNIEMI
Jyväskylän yliopisto
Avoimen tiedon keskus
mharjuni@jyu.fi